

A hidegháború mint áruvédjegy

Nehéz egy remekmű árnyékából kilépni. Paweł Pawlikowski előző filmje, az *Ida* lélektani és történelmi mélysége, szikár fekete-fehér képi világa, sebészi pontossággal vezetett történetmondása alapján okkal nyerte el az USA-ban 2015-ben a legjobb idegen nyelvű filmnek járó Oscar-díjat. Pawlikowski újrázni akart, s elkészítette a *Hidegháborút*, amely felkerült a 2019-es Oscar-díjra esélyesnek számító idegen nyelvű filmek rövid listájára.

Pawlikowski egy férfi szexuális függőségének melodramatikus történetét meséli el, amely

112

Courths-Mahler vagy az ifjabb Alexander Dumas műveinek ismerői számára semmilyen meglepetést nem tartogat. Mintha Pawlikowski maga sem bízott volna a részben maga által írt történet erejében, megtalpalta a filmet egy történelmi kerettel, melynek politikai húzóerejét felhasználta annak érdekében, hogy a nem túl fantáziadúsan előadott apolitikus szerelmi történet előrelendüljön a nemzetközi siker pályáin.

A rendező számítása láthatóan bevált. Az Oscar-díj 2019-ben ugyan nem jött össze, mert az amerikai Filmművészeti és Filmtudományi Akadémia tagjai mindössze a kiváló operatőr, Łukasz Żal teljesítményét ismerték el, aki az *Ida* operatőre is volt. Ám a *Hidegháború* a 2018-as cannes-i filmfesztiválon elnyerte a legjobb rendezés díját, ráadásul öt Európai Filmdíjat kapott, és számos fesztiválon sikert aratott.

A hidegháború: történelem. A ma élő nemzedék számára, ami a világban 1945 és 1989 között történt, épp olyan távoli, mint a római polgárháború, melynek végső győztese Octavianus lett. A háborúkban azonban, legyenek azok forrók vagy hidegek, mindig van valami izgató. A háborúk felszakítják azt a vékony hárttyát, mely a rendet elválasztja a káosztól a társadalomban, s a maga valóságában mutatják meg a szörnyeteget, amely minden emberben ott van, csak éppen békében elbújik a lélek barlangjában. Akik onnan békében előlépnek, gyilkolnak, rabolnak, nőket erőszakolnak, azokat az állam üldözi, a bíróságok elítélik és börtönbe juttatják.

Háború idején azonban megfordul a helyzet. A gyilkost, a rablót, a szexuális erőszaktevőt az állam hősnek nevezi, kitünteti, ha meghal, díszsírhelyre temetik, emlékéét drága pénzért kőbe faragott, bronzba öntött, óriásira növelt meztelen férfitestek őrzik a köztereken. Nem véletlen, hogy a háborús történetek az *Iliász* óta kedvenc terepei a közönség figyelmére éhes történetmondóknak, és se szeri, se száma a háborús regényeknek, filmeknek.

A hidegháború érdekessége nem a háború primer borzalmaiból ered, hiszen olyan háborúról van szó, amely valójában politika. Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz, a nagy porosz katonai gondolkodó írta, hogy „a háború a politika folytatása más eszközökkel”, ami megfordítva is ér-

vényes, hiszen nap mint nap látjuk, tapasztaljuk, hogy „a politika meg a háború folytatása más eszközökkel”.

Háború és béke között a politika kovácsol eltéphetetlen láncot, amire a hidegháború története a legjobb példa. Pawlikowski jó érzékkel választotta egyszerű, önmagában eladhatatlan története áruvédjegyeként a hidegháborús keretet, melynek révén filmje várt sikerét a pusztán szexualitásban rejlő hatás lehetőségeinél hatalmasabb hajtóerőkre bízta.

Akik a nemrég elhunyt Bruno Ganz feledhetetlen alakításában látták Adolf Hitlert, emlékezhetnek a bunkerébe patkányként beszorult vezér fantáziálására arról, hogy az ellenfelei közötti szövetség még életében megbomlik, s ezáltal ő majd Nagy Frigyesként kivágja magát a számára semmi jót nem tartogató végből. Hitler álma nem valósult meg. A szövetségesek leverték a Harmadik Birodalmat, megszállták porig rombolt fővárosát, Berlint, és felosztották Hitler örökségét egymás között. Békét azonban nem kötöttek. Halála után beigazolódott Hitler fantáziálása: egykori ellenfelei egymásnak estek. A háború tehát folytatódott, de más eszközökkel.

Európa, majd utóbb az egész világ két egymással farkasszemet néző tábor színtere lett. Az egyik tábor az Amerikai Egyesült Államok, a másikat a Szovjetunió vezette. A két tábor háborúja elsősorban propagandaeszközökkel folyt. A hidegháborús ellenfelek önmagukat kölcsönösen angyalnak, a másikat ördögnek festették. Az USA és szövetségesei saját táborukat „szabad világnak”, a másik tábor „rab nemzeteknek” nevezték. A szovjet propagandában az USA tábora az „imperialista” nevet

kapta, míg a saját oldal neve „béketábor” lett. A két tábor merev határok választották el egymástól. Berlinben fal, Európában a vasfüggöny gondoskodott arról, hogy ember ne léphessen át az egyik térfélről a másikra, hacsak nem kém, szökevény vagy kiváltságos személy.

A nyugati térfélen virult a fogyasztói társadalom, a piac uralkodott a testeken és a lelkeken. A keleti térfélen, mint azt Heller Ágnes és Fehér Ferenc nagy hatású könyvükben leírták, a politikai és ideológiai diktatúra uralkodott a szükségletek felett. Mind Nyugaton, mind Keleten, nem számított, hogy 1945 előtt ki melyik oldalon állt. A győztesek ugyanazt kapták, mint a vesztesek. Ha Nyugaton voltak, akkor a kapitalizmust, ha Keleten, akkor a szocializmust. Az egyedüli kivétel Jugoszlávia volt, melynek vezetője, Josip Broz Tito ravaszul nem kötelezte el magát egyik tábor mellett sem.

Fukuyama nevezetes írásában a történelem végét ünnepelte a hidegháború megszűnésével. Időközben kiderült, hogy Fukuyama elsiette az ünneplést. A berlini fal, a vasfüggöny, a mindkét oldalon dogmatikus propaganda rendet hozott, melynek hiánya a hidegháború végeztével egyre kínzóbb lett. Nem véletlen, hogy a hidegháború utáni korszak igazi intellektuális sztárja nem Fukuyama, hanem Samuel Huntington lett, aki a kétosztatú rend eltűnésével a világot az egymással marakodó civilizációk prédájaként, a Nyugat haldoklásának színtereként mutatta meg.

Pawlikowski jó érzékkel bízta fimje hajtóerejét a hidegháborús keretre, mert felismerte, hogy az 1945 és 1989 közötti világ 2018-ban

érdekes lehet. A későbbi káosz perspektívájából visszanézve az egykorvult rend felidézése perverz izgalmat kelt. A hatást fokozza, hogy Pawlikowski óvakodik attól, hogy a hidegháborús felek bármelyikét a korabeli propaganda szemüvegén át láttassa. A film szerelmespárja, Wictor és Zula sem Párizsban, sem Varsóban nem érzi magát otthon. Csöbörből vödörbe, majd vödörből csöbörbe kerülnek.

A rendező a hidegháborús keret hatáson esztétikai marketingfogásként alkalmazza. A hatásos marketing pszichológiai titka, hogy a hirdető az eladandó árut a vevő tudatából vett, számára leginkább elérhető heurisztika keretébe csomagolja. A Nobel-díjas közgazdász-szociálpszichológus, Daniel Kahneman kutatásaiból tudjuk, hogy leginkább a sémák, előítéletek, sztereotípiák elérhetőek számunkra. Következésképpen azt fogjuk keresni a piacon, legyen szó tornacipőről, politikusról vagy filmről, amelyben saját csonka és egyoldalú igazunkat látjuk viszont. A hidegháború sémája tökéletesen ellátta a neki szánt funkciót, sikerre vitte a sikerre érdemtelen filmet.

Jóindulattal azt is feltételezhetjük, hogy Pawlikowski szándékosan választotta el a két síkot, amikor megteremtette a Wictor és szerelmese, Zula között lüktető világot, melynek rendezetlensége szemben áll a hidegháborús logika által élte-

tett, falakkal, szögesdrótokkal, propagandaüzenetekkel szétszabdalt világ rendjével.

A film azonban csődöt mond, mihelyst átlátunk a szitán. A hidegháború nagy története és a két szerelmes kis története sehol sem ér össze. A rendező nem olvasta, vagy ha igen, nem elég figyelmesen olvasta Tolsztoj regényét, a *Háború és békét*, amelyben a rendszer és az életvilág síkjai egymást ölelik, egymást fogják.

A film utolsó jelenetében a sok megpróbáltatást megélt Wictor és Zula egy minden lakott helytől távoli, romos templomban örök hűséget esküdnek egymásnak. Beveszik az oltárra előzetesen gondosan kitett, sorba helyezett gyilkos pirulákat, s meghalnak. 2018-ban már tudjuk, amit Wictor és Zula nem tudhattak, hogy várhattak volna még pár évet, mert a hidegháborúnak vége lesz. Így maradt a sovány tanulság: a földi dolgok szükségképpen véget érnek, de a szerelem örök.

Az igazi tanulság, hogy miként lehet egy ilyen sovány tanulságot jól felismert politikai és ideológiai keresletet kielégítő csomagolással ellátni és eladni.

Hidegháború. Lengyel–francia–angol romantikus dráma, 88 perc, 2018. Rendező: **Paweł Pawlikowski**; forgatókönyvíró: **Paweł Pawlikowski, Janusz Głowacki, Piotr Borkowski**; operatőr: **Lukasz Żal**; szereplők: **Joanna Kulig, Tomasz Kot, Cédric Kahn**.